

УДК 343.148:343.983:343.346.2

Чичиркін А.О.*аспірант науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного забезпечення Національна академія внутрішніх справ*

ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО Й ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Постановка проблеми. Найважливішою умовою досягнення успіху в розслідуванні злочинів є взаємодія суб'єктів кримінального провадження. При цьому кожен із зазначених суб'єктів діє в межах своїх повноважень, методів і засобів, хоча провідна роль належить слідчому як координатору діяльності. У цьому аспекті проблема вдосконалення взаємодії між слідчими й експертами під час розслідування кримінальних правопорушень набуває особливої актуальності, адже пов'язані з нею питання вимагають нового вирішення у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України, в якому запроваджено багато новел, зокрема щодо взаємодії слідчих та експертних підрозділів (установ).

У процесі проведення криміналістичної експертизи в кримінальному провадженні експерт, керуючись нормами закону, здійснює процесуальну діяльність. Він є активним учасником кримінального процесу, наділений визначеними правами, але при цьому має відповідні обов'язки. Кримінальне процесуальне законодавство детально регламентує порядок процесуальної діяльності експерта. Взаємодія слідчого з експертами відіграє виключно важливу роль у розслідуванні та розкритті кримінальних правопорушень. Правильна організація такої взаємодії підвищує ефективність вирішення завдань досудового розслідування шляхом організації належної взаємодії слідчого зі співробітниками експертних підрозділів, зокрема підвищення ефективності використання слідчим експертних висновків під час розслідування кримінальних правопорушень.

Огляд останніх досліджень і публікацій. У криміналістичній літературі вказані питання досліджували Р. Белкін, О. Васильєв, В. Глібко, А. Дудніков, В. Журавель, В. Тертишник, В. Шепітько, А. Волобуєв, М. Салтевський, І. Когутич, В. Лисенко, О. Юхно, Г. Цимбал та інші.

Формулювання завдання дослідження зумовлене потребою належної організації взаємодії слідчого з експертами, відповідними експертними підрозділами, що підвищуватиме ефективність вирішення завдань досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Проведення криміналістичних експертиз є найбільш поширеною формою використання слідчим спеціальних знань. Криміналістична експертиза – один із видів судової експертизи, суттю якої є дослідження речових та інших об'єктів за завданням органів слідства та суду з метою вирішення поставлених перед експертом питань. Факти, установлені експертом, є доказами, а його висновок – самостійним джерелом доказової інформації [2, с. 9].

Найважливішою умовою досягнення успіху під час розслідування кримінальних правопорушень є взаємодія органів, які беруть участь у цій діяльності. У боротьбі зі злочинністю правоохоронні органи утворюють єдину систему й здійснюють свої функції відповідно до Конституції України й інших законів. Водночас правоохоронна система характеризується тим, що до її складу входять управлінські структури різної відомчої підпорядкованості. Спільність мети, завдань, принципів і характеру діяльності пов'язують

їх у цілісну систему [4, с. 182]. Це стосується й питання взаємодії слідчого з експертом.

Правову основу взаємодії слідчого з експертно-криміналістичними службами становлять такі нормативні акти: Конституція України, Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекси України, Закони України «Про міліцію», «Про судову експертизу», укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України, рішення Конституційного Суду України, у деяких випадках – міжнародні договори за цим напрямом, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [1]; такі Накази Міністерства внутрішніх справ України: від 09.08.2012 р. № 691 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України»; від 09.08.2012 р. № 686 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України»; від 14.08.2012 р. № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень»; від 26.10.2012 р. № 962 «Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів».

Говорячи про взаємодію слідчого з експертами під час розслідування злочинів, слід зазначити, що чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) (як і КПК 1960 р.) не містить терміна «взаємодія», але він застосовується в інших Законах України: «Про оперативно-розшукову діяльність» (п. 5 ст. 7), «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (розд. V). Тому цей термін і саме поняття «взаємодія» відрізняється від таких близьких до нього за змістом понять, як «взаємозв'язок», «узгоджені дії», «сприяння», «надання допомоги» й інші, зміст яких роз'яснюється у відповідних правових нормах або пов'язаний із їх змістом.

У новому тлумачному словнику термін «взаємодія» означає взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погодження дій між ким-небудь [7, с. 188]. У юридичній літературі це поняття висвітлене досить широко.

Аналіз різних наукових концепцій про сутність взаємодії дає підстави виділити декілька підходів до проблеми її визначення. При цьому варто зазначити, що в деяких визначеннях мають місце спроби поєднання наведених нижче підходів, а тому поділ є певною мірою умовним. Зокрема, деякі автори розглядають взаємодію як правильне (або раціональне) поєднання й ефективне використання повноважень, методів і форм діяльності слідчого й оперативних підрозділів [6, с. 125]. На думку І. Кубарева, правильне поєднання й ефективне використання становить швидше проміжну мету взаємодії, умову результативності, ніж її сутність. Визначати ж будь-яку діяльність тільки через її проміжний результат недостатньо обґрунтовано. У таких визначеннях залишається нерозкритим механізм взаємодії, оскільки не зрозуміло, як і за рахунок чого досягається правильне поєднання й ефективне використання методів і форм діяльності різних суб'єктів [4, с. 183].

Інші науковці вважають, що суть взаємодії слідчого й експерта полягає в їх спільній діяльності [3, с. 82–83]. Однак і ця позиція, як видається, є недостатньо обґрунтованою. Соціально-психологічні дослідження спільної діяльності дали підстави виокремити три типи такої взаємодії:

а) спільно-індивідуальну, за якої кожен учасник відпрацьовує свою частину роботи незалежно від інших;

б) спільно-послідовну, за якої загальне завдання виконує послідовно кожен учасник (наприклад, конвеєрне виробництво);

в) спільно-взаємодіючу, коли кожен учасник одночасно взаємодіє з усіма іншими [11, с. 168].

Отже, поняття спільної діяльності є більш широким, не завжди пов'язане зі взаємодією, а тому й не виражає її сутності.

У загальному розумінні під взаємодією слідчого з іншими учасниками слідчо-оперативної групи, зокрема експертом (спеціалістом), треба розуміти спільну діяльність слідчого, оперативних і експертно-криміналістичних підрозділів із розроблення та здійснення заходів, пов'язаних із комплексним використанням процесуальних, оперативно-розшукових і техніко-криміналістичних засобів із метою успішного розкриття злочинів, установлення винних і виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, ужиття заходів для їх усунення [2, с. 12].

Серед основних принципів взаємодії в теорії криміналістики виділені такі: відповідальність слідчого за швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, його самостійність у процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється; активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; оптимальне використання наявних можливостей слідчих і оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; дотримання загальних засад кримінального провадження; забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування; відповідальність за належну організацію взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ під час попередження, виявлення й розслідування кримінальних правопорушень покладається на начальників територіальних органів внутрішніх справ і органів досудового розслідування [11, с. 9].

Відповідно до п. 10.3 Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень (Наказ МВС України від 14.08.2012 р. № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні,

виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень») [8] слідчий доручає спеціалістові НДЕКЦ проведення орієнтувального й оглядового фотографування та відеозапису місця пригоди; п. 2.9 цієї ж Інструкції передбачає такі дії спеціаліста-криміналіста на місці події: надає консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок; із використанням спеціальних знань і навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани й схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей; виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідчу інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення; несе персональну відповідальність за якісну фіксацію всієї слідчої інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього [10].

Слід зазначити, що є й неформальний бік відносин слідчого й експерта (спеціаліста), за якого експерт, виконуючи функцію помічника-консультанта з метою отримання якомога більшої інформації слідчим про місце події чи речей, які розташовано чи знайдено під час огляду, надає інформацію про найбільш оптимальні способи огляду, виявлення, опису (фіксації) та вилучення, а також надає інформацію про можливі експертизи, які слід призначити слідчому, формулює доцільні питання, які слід ставити перед експертом для отримання найбільш точного результату тощо. Взаємодію слідчого й експерта передбачено порядком залучення слідчими спеціалістів до участі в кримінальному провадженні. Так, відповідно до п. 2.1 Інструкції (Наказ МВС України від 26.10.2012 р. № 962 «Про затвердження Інструкції про участь працівників Експерт-

ної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів») спеціалісти залучаються до участі в кримінальному провадженні за рішенням суду, слідчого судді, прокурора, слідчих і керівників органів досудового розслідування. Визначення конкретних працівників, які направляються для участі в проведенні слідчих дій як спеціалісти, здійснюється начальником або заступником начальника Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, експертно-криміналістичних підрозділів при головних управліннях, управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті (далі – НДЕКЦ), виходячи з об'єктивних обставин і необхідності застосування відповідних спеціальних знань. Крім того, п. 2.3 Інструкції передбачає, що виїзд спеціаліста до місця проведення слідчих (розшукових) дій і повернення його до визначеного місця дислокації, а також транспортування необхідного технічного обладнання, пристроїв і приладів забезпечуються черговою частиною органу внутрішніх справ (далі – ОВС) і здійснюються на спеціально виділеному автомобільному транспорті [8].

Розглянемо загальні вимоги до проведення слідчих дій за участю експертів (спеціалістів) під час залучення їх слідчими, які передбачено тією самою Інструкцією (Наказ МВС України від 26.10.2012 р. № 962 «Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів»), відповідно до яких спеціалісти здійснюють взаємодію зі слідчими на початковому етапі досудового розслідування за умови дотримання загальних вимог до проведення слідчих дій.

1. Перед виїздом для участі в слідчих діях спеціаліст повинен отримати інформацію про вид слідчої дії, інші відомі обставини та підготувати необхідне технічне обладнання, пристрої та прилади.

2. Відомості про спеціаліста (спеціалістів), який (які) бере (беруть) участь у прове-

денні слідчих дій, відомості про результати проведення слідчих дій, а також інформація про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються під час проведення процесуальної дії, вносяться до протоколу.

3. Носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, додаються як додатки до протоколу.

4. Під час виготовлення оригіналу електронного документа (його відображення) після завершення слідчої (розшукової) дії спеціалістом у довільній формі складається письмове пояснення, в якому зазначається дата проведення процесуальної дії, дата виготовлення документа (відображення), номер та/або параметри технічних носіїв інформації, а також прізвище особи, яка виготовила копію запису. Письмове пояснення та відображення запису процесуальної дії приєднуються як додатки до протоколу.

5. За результатами проведення слідчих дій залучений спеціаліст консультує слідчого з питань щодо можливості дослідження виявлених об'єктів, речей, документів, доцільності вирішення тих чи інших питань, а також потреби залучення для цього інших спеціалістів.

6. Після завершення слідчих дій спеціаліст за письмовим дорученням слідчого виготовляє фототаблицю, яка долучається як додаток до протоколу.

7. Якщо виготовлення фототаблиці неможливе з технічних причин (через несправність фотоапаратури, брак фотоплівки), спеціаліст письмово повідомляє про це слідчого, прокурора із зазначенням причин неможливості виготовлення фотознімків [6].

8. Усі додатки до протоколу повинні бути виготовлені з дотриманням вимог ст. 105 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до якої особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучаються додатки. Додатками до протоколу можуть бути спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спе-

ціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації й інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків [8].

Керівник НДЕКЦ забезпечує контроль за якістю роботи підлеглих під час проведення слідчих дій і вживає заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання ними техніко-криміналістичних засобів, для чого проводить інструктажі з працівниками, які залучаються як спеціалісти до кримінального провадження, щодо дотримання ними заходів безпеки; за дорученням слідчого, прокурора бере участь як спеціаліст в оглядах місць учинення кримінальних правопорушень; інформує слідчого, прокурора чи керівника відповідного органу досудового розслідування про недоліки, допущені спеціалістом під час проведення слідчих (розшукових) дій, а також про інші обставини, що спричинили неповне виявлення та вилучення криміналістичної інформації [7].

Також відповідно до ч. 3 ст. 237 КПК України слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. При цьому слід зазначити, що дії спеціаліста, які безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням і вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Згідно з Інструкцією, прибувши для участі в огляді, спеціаліст отримує від слідчого, прокурора необхідну інформацію про обставини справи, дії учасників огляду, здійснені до його прибуття, завдання, які необхідно вирішити, і надалі виконує доручення слідчого, прокурора, які стосуються використання його спеціальних знань [8].

На початку огляду спеціаліст спільно зі слідчим, прокурором визначає межі та порядок проведення огляду, а також здійснює фотографування місця огляду. Після отримання доручення слідчого, прокурора на проведення динамічної стадії огляду та завдання на виявлення слідчої інформації спеціаліст визначає алгоритм пошуку доказів (слідів, речей, документів) і методи їх виявлення та приступає до проведення огляду. Перед переміщенням об'єкта (із метою огляду та виявлення слідчої інформації) спеціалістом здійснюється його вузлова фотозйомка. Важливою умовою під час проведення пошуку та виявлення слідів є те, що спеціаліст застосовує наявні технічні засоби та використовує насамперед неруйнівні методи їх виявлення, а в разі недосягнення позитивного результату – також і руйнівні методи виявлення слідчої інформації. Перед використанням руйнівних методів пошуку слідів спеціаліст повинен отримати від слідчого, прокурора згоду на їх застосування та визначитися з пріоритетом слідчої інформації, яка підлягає виявленню, із метою подальшого проведення експертних досліджень у лабораторних умовах. Про вжиті заходи та факти виявлення слідчої інформації спеціаліст інформує слідчого, прокурора [5].

Отже, розглянувши вимоги до взаємодії слідчого й експерта (спеціаліста), зазначимо, що особливості їх взаємодії проявляються під час виявлення, закріплення та вилучення слідів і речових доказів під час огляду місця події при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень. При цьому тактика дій слідчого й експерта, які безпосередньо пов'язані з виявленням, закріпленням і вилученням слідів і речових доказів, здійснюється відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, серед яких тактика дій при вилученні зразків рослин, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини; тактика дій огляду місця події при виявленні трупа й огляду самого трупа; тактика дій при огляді місця події кримінального правопору-

шення із застосуванням вогнепальної зброї; тактика дій при дорожньо-транспортній пригоді; тактика дій під час огляду місця події при виявленні трупа (при утопленні, повішенні, удавленні, ушкодженнях тупими твердими предметами); тактика дій при вилученні слідів біологічного походження; тактика дій під час проведення огляду місця події за фактом вибуху; тактика дій при проведенні огляду місця пожежі; тактика дій при огляді місця події та вилученні слідів і речових доказів при зловживанні владою чи службовим становищем в ОВС та інші [5].

Висновки. Розглянувши нормативно-правову й організаційну складові частини взаємодії слідчого й експерта, можна зробити висновок, що робота стосовно вдосконалення

цього напряму діяльності органів внутрішніх справ потребує постійного моніторингу, обміну досвідом учених і практиків. Поряд із цим необхідно звернути увагу на неформальний бік відносин слідчого й експерта (спеціаліста), за якого експерт, виконуючи функцію помічника-консультанта з метою отримання якомога більшої інформації слідчим про місце події чи речей, які розташовано чи знайдено під час огляду, надає інформацію про найбільш оптимальні способи огляду, виявлення, опису (фіксації) і вилучення, а також надає інформацію про можливі експертизи, які слід призначити слідчому, формулює доцільні питання, які слід ставити перед експертом для отримання найбільш дієвого результату тощо.

Анотація

Взаємодія слідчого й експерта проявляється під час виявлення, закріплення та вилучення слідів і речових доказів під час огляду місця події при розслідуванні окремих видів правопорушень.

Вивчивши нормативно-правову й організаційну складові частини взаємодії, можна зробити висновок, що вона відіграє важливу роль у розслідуванні та розкритті злочинів. Правильна організація такої взаємодії підвищує ефективність вирішення завдань досудового розслідування шляхом організації належної взаємодії слідчого зі співробітниками експертних підрозділів, зокрема підвищує ефективність використання слідчим експертних висновків під час розслідування кримінальних правопорушень.

Загалом цей процес потребує вдосконалення, постійного моніторингу, обміну досвідом учених і практиків.

Ключові слова: криміналістична експертиза, кримінальне провадження, експерт, слідчий, огляд, взаємодія.

Аннотация

Взаимодействие следователя и эксперта проявляется во время обнаружения, фиксации и удаления следов и доказательств в ходе осмотра места происшествия во время расследования отдельных видов преступлений.

После исследования нормативных и организационных компонентов взаимодействия мы можем сделать вывод, что оно играет важную роль в расследовании и раскрытии преступлений. Правильная организация такого взаимодействия увеличивает эффективность решения задач досудебного расследования путем организации надлежащего взаимодействия следователя с работниками экспертных подразделений, в частности повышения эффективности использования следователем экспертных заключений при расследовании уголовных преступлений.

В общем этот процесс требует улучшения, непрерывного мониторинга и обмена опытом ученых и практиков.

Ключевые слова: криминалистическая экспертиза, уголовное производство, эксперт, следователь, осмотр, взаимодействие.

Chychyrykin A.A. The question of the interaction between the investigator and examiner during the investigation of the crimes

Summary

The interaction of the investigator and expert manifested during detection, fixing and removal of traces and evidence during the inspection of the scene during the investigation of certain types of offences.

After reviewing the regulatory and organizational components, we can conclude that it plays an important role in investigating and uncovering the crimes.

Proper organization of such interaction increases the efficiency of solving pre-trial investigation by organizing a proper interaction between the investigator with employees of consulting units and, in particular, improving the efficiency of the investigative expert opinions in the investigation of criminal offences.

In general, this process requires improvement, continuous monitoring and exchange of experiences of scientists and practitioners.

Key words: criminal examination, criminal inquiry, expert, investigator, review, interaction.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах: Конвенція від 15.05.1972 р. № ETS. № 73. Офіційний вісник України. № 44. Стор. 311. Стаття 2822.
2. Ковальов В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України: автореф. дис. канд. юрид. наук: за спец 12.00.09. К., 2008. 22 с.
3. Біленчук П., Гель А., Салтевський М., Семаков Г. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 216 с.
4. Кубарев І. Поняття взаємодії слідчого та оперативних підрозділів при розслідуванні злочинів. Наук. вісн. Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. 2010. № 2. С. 181–185.
5. Лук'янчиков Є. Взаємодія слідчого та спеціаліста (принцип організації розслідування). URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1163.
6. Ляш А. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах. Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: матеріали наук.-практ. конф. К.: НАВС, 2000. С. 123–127.
7. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. Т. 1 / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Атіка, 2001. 926 с.
8. Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів: Наказ МВС України від 26.10.2012 р. № 962. Офіційний вісник України. 04.01.2013. № 99. Стор. 108. Стаття 4024.
9. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. Офіційний вісник України. 17.09.2004. № 35. Стор. 11. Стаття 2317.
10. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: Наказ МВС України 14.08.2012 р. № 700. URL: <http://osipov.ua/z/13136-mnsterstvo-vnutrshnh-sprav-ukrayini-nakaz-vd-14-serpnya-2012-roku-n-700.html>.
11. Романюк Б. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства: навч. посіб. К.: Видавничий Будинок «Аванпост-Прим», 2010. 217 с.